

Внесок українських лікарів у світову медицину

Я.В. Ганіткевич

Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького

Резюме. Вперше наводяться короткі дані про 55 українських лікарів (лікарів України), які збагатили світову медицину. Описується внесок лікарів різних національностей — уродженців України та інших країн, які працювали на українських землях, що були під владою Росії, Польщі, Австро-Угорщини, Румунії.

Ключові слова: українські лікарі, медицина світу.

Широко відома роль грецьких, арабських, китайських, англійських, німецьких, французьких та інших лікарів у розвитку світової медичної науки та практики. Водночас у світовій літературі недостатньо висвітлена роль лікарів слов'янських народів. Найчастіше згадуються поодинокі імена, як-от Й. Пуркіньє (чех), О. Мінковскі (поляк), І.П. Павлов, В.М. Бехтерев (росіяни), В. Бец (представлявся як росіянин). Проте майже не згадуються українські лікарі, що зумовлене багатотисячним перебуванням України в колоніальній залежності, відсутністю державності.

Проголошення незалежності України 1991 р. дало поштовх для перегляду стану національної культури і науки, повернення імен, заборонених тоталітарним комуністичним режимом, утвердження об'єктивної історії України.

У 2001 р. під редакцією О.А. Грандо вийшла книга українською, російською та англійською мовами, в якій вперше на світовому рівні названо імена кількох десятків українських та українсько-російських вчених. Окремі українські лікарі європейського рівня представлені в працях В. Плюща (1970; 1975; 1983), у біобібліографічному довіднику П. Пундія (1994; 1996), у книзі «Медицина в Україні. Видатні лікарі» (Старченко С.М., 1997), в «Енциклопедії українознавства» (Кубійович В., 1993–2003), в англійській енциклопедії України (Kubijovych V., Struk D.H., 1985–1993), у № 1–15 журналу «Аганіт» (1995–2004), у книгах автора цієї публікації (Ганіткевич Я.В., 2002; 2004). Короткий виклад про вклад слов'ян у медицину зробив А.С. Олеарчик (Олеарчик А.С., Олеарчик Р.М., 1991).

У пропонованій праці вперше зроблена спроба систематично висвітлити роль українських лікарів (в широкому, європейському розумінні цього поняття) у розвитку світової медицини. Тут наведено імена лікарів-українців та уродженців України незалежно від того, де вони працювали, а також уродженців різних країн різних національностей, які працювали на українських землях, що перебували під пануванням Росії, Польщі, Австро-Угорщини, Румунії.

Уже в середньовіччі українські лікарі були відомими в Європі. **Юрій Дрогобич**

(**Котермак**) (1450–1494) — уродженець Львівщини, доктор філософії і медицини (1482), професор астрономії та медицини і ректор Болонського університету (1481–1482), опісля — професор анатомії Краківського університету. Він професор Ісполтанської академії у Братиславі, лікар при дворі герцога в Феррарі (Італія), автор астрологічної праці «Iudicium pronosticon Anni MCCCCLXXXIII currentis...».

УХІІІ ст. у європейській медицині була відомою низка імен українських лікарів. У той час відомим борцем з епідеміями чуми був **Данило Самійлович Самойлович** (1744–1805). Народився він на Чернігівщині в сім'ї священика, закінчив Києво-Могилянську академію, шпитальну школу в Санкт-Петербурзі. Працював у Москві епідеміологом. Одним з перших заявив про можливість бацилоносійства у людей, усе своє життя присвятив самовідданій боротьбі з чумою, розробив систему профілактичних та карантинних заходів. Очолював боротьбу з епідеміями чуми в Росії та Україні. Висловив думку про проведення щеплень медичному персоналу за типом варіоляції, багато способів перевіряв на собі. Був визнаним авторитетом у Європі, праці Самойловича видали у Франції; його обрано членом 12 академій європейських країн.

Вчений-енциклопедист **Нестор Максимович Максимович-Амбодик** (1744–1812) народився на Полтавщині в сім'ї священика. Закінчив Києво-Могилянську академію, Страсбурзький університет (1775). Став у Петербурзі першим в Росії професором акушерства (1782), опублікував фундаментальний посібник з акушерства і гінекології (1784–1786). Впровадив в акушерську практику низку хірургічних інструментів, акушерські щипці, катетер, запропонував конструкцію пологового та гінекологічного крісел. Вперше запропонував метод масажу матки на кулаці. Вивчав цілющі властивості рослин та видав тритомну працю «Лікарське речовинослов'я, або Опис цілющих рослин» (1783–1788), що стала енциклопедією медичних знань ХVІІІ ст. Уклав великі анатомо-фізіологічний (1783) та медико-патологіко-хірургічний (1785) словники, в яких навіть терміни латинською, французькою та російською мовами, багато з яких створив сам.

Олександр Михайлович Шумлянський (1748–1795) народився на Полтавщині в козацькій сім'ї. Навчався в Києво-Могилянській академії, у Шпитальній школі в Петербурзі, в Страсбурзькому університеті, де захистив дисертацію «Про будову нирок» (1782). У ній вперше у світі найдосконаліше дослідив та описав особливості мікроскопічної будови нирок: звивисті канальці, судинний клубочок і капсулу навколо нього, яку пізніше описав англієць В. Боумен (капсула Шумлянського — Боумена). Пізніше О.М. Шумлянський — професор патології та терапії Московського медико-хірургічного училища та акушерської школи.

УХІХ–ХХ ст. все більше лікарів з України ставали відомими у світовій медицині, насамперед у галузі бактеріології та епідеміології, що в той час бурливо розвивалася. Перше місце тут займає **Ілля Ілліч Мечников** (1845–1916), лауреат Нобелівської премії. Він народився на Харківщині, навчався в Харкові в гімназії та університеті. У 25 років став професором зоології та порівняльної анатомії Одеського університету, заснував Одеську бактеріологічну станцію, був членом української громади в Одесі. Не маючи належних умов праці в Російській імперії, у 1887 р. переїхав на запрошення Л. Пастера до Парижа, став керівником лабораторії та заступником директора інституту Пастера (1905–1916). Відкрив явище фагоцитозу (1882), розробив фагоцитарну теорію імунітету (1883) та заклав основи імунології. Опрацював теорію порівняльної патології запалення (1892), вніс вагомий внесок у вирішення проблем геронтології та геріатрії. Удостоєний Нобелівської премії разом з П. Ерліхом (1908) за працю «Імунітет при заразних хворобах».

Учень Мечникова **Володимир Ааронович Хавкін** (1860–1930) — відомий в Європі та Азії мікробіолог і епідеміолог. Народився в Одесі в єврейській сім'ї, закінчив Одеський університет. Працював на Одеській Пастерівській станції та в Пастерівському інституті. Створив і випробував на собі першу в світі убиту протихолерну вакцину (1892). Був відправлений урядом Великої Британії до Індії для боротьби з епідемією холери. За створення протихолерної вакцини та практичне її застосу-

вання його удостоєно премії Паризької академії. Створив і знову випробував на собі убиту противірусну вакцину (1896). Понад 20 років життя присвятив боротьбі з холерою та чумою в Індії, допоміг країні позбутися цих епідемій, заснував Бомбейський бактеріологічний інститут, який названо його іменем. Інший учень І. Мечникова — **Яків Юлійович Бардах** (1857–1929) народився також в Одесі в єврейській сім'ї (батько — вчитель). Професор-мікробіолог Одеського університету, досліджував сказ, дифтерію, черевний і поворотний тиф. Незалежно від Е. Берінга та Е. Ру опрацював методику виготовлення протидифтерійної сироватки (1891–1894).

Учнем І. Мечникова був також **Олександр Михайлович Безредка** (1870–1940) — доктор медицини, мікробіолог. Народився в Одесі в сім'ї ремісника. Навчався в Одеському та Паризькому університетах. Працював в лабораторії І. Мечникова в Інституті Пастера. Досліджував проблеми імунітету та анафілаксії, разом з І. Мечниковим розробив теорію місцевого імунітету та метод вакцинації проти черевного тифу, впровадив термін «анафілактичний шок», розробив метод десенсибілізації (метод Безредка), що використовується в усьому світі.

В Одесі народився відомий мікробіолог і епідеміолог **Микола Федорович Гамалія** (1859–1949), академік і почесний член кількох академій. Працював у Л. Пастера в Парижі, разом з І. Мечниковим та Я. Бардахом заснував в Одесі першу в країні Бактеріологічну станцію (1896) з антирабійним відділом і Бактеріологічний інститут (1899). Ініціатор загального щеплення проти віспи. З 1912 по 1928 р. керував Віспоприваючим інститутом ім. Дженнера в Санкт-Петербурзі (в той час ще називався Петроград, Ленінград). З 1930 по 1938 р. — науковий керівник Центрального інституту епідеміології і мікробіології в Москві. З 1939 р. — завідувач лабораторії Інституту епідеміології і мікробіології (з 1949 р. — Інститут епідеміології і мікробіології ім. М.Ф. Гамалії). Вивчав сказ, холеру, чуму, відкрив холероподібний вібріон птахів, з'ясував роль корабельних шкурів у поширенні чуми. Створив протихолерну вакцину, опрацював теорію утворення антитіл, відкрив бактеріолізину.

За самовіддані дослідження на собі став широко відомим **Григорій Миколайович Мінх** (1835–1896) — епідеміолог і патолог, професор Київського університету. Він ввів собі кров хворого на поворотний тиф і важко захворів, але у такий спосіб вперше довів заразність хворих та передачу хвороби кровосисними комахами. Аналогічний дослід провів одеський лікар **Йосип Йосипович Мочутковський** (1845–1903). Г. Мінх досліджував також проказу в Україні, Єгипті та Палестині, вивчав чуму і сибірку. Його фундаментальні праці набули широкого визнання.

Видатним патологом, морфологом і мікробіологом був **Володимир Костянтинівич Вискович** (1854–1912), який народився на Поділлі у польській родині.

Закінчив Харківський університет, вдосконалювався в європейських лабораторіях К. Людвіга, Й. Орта, К. Флюгге. Професор, завідувач кафедри Київського університету (1895). Вивчив наслідки введення мікроорганізмів в кровоносне русло та розробив вчення про ретикуло-ендотеліальну систему, її роль в захисті організму від інфекцій. Вперше описав внутрішньоклітинне розмноження мікроорганізмів, створив теорію сприйнятливості до інфекційних хвороб. Його запросили до Індії для вивчення чуми та організації боротьби з епідемією. Брав участь у ліквідації епідемій чуми і холери в Україні та Росії.

Володимир Валеріанович Підвисоцький (1857–1913) — видатний патолог і бактеріолог, народився на Чернігівщині в дворянській сім'ї польського походження. Закінчив Київський університет, працював професором загальної патології в Києві, організатор і перший декан медичного факультету в Одеському університеті (1900–1905). Пізніше працював у Петербурзі. Проводив дослідження в галузі мікробіології, імунітету, патології інфекцій, ендокринології, з'ясував закономірності регенерації залозистих органів. Написав підручник «Основи загальної та експериментальної патології» (1891), який перекладено французькою, німецькою, японською та іншими мовами. Ще в 1896 р. висловив припущення, що надниркові залози відіграють головну роль у захисті організму від токсичних продуктів обміну.

Данило Кирилович Заболотний (1866–1929) — видатний мікробіолог і епідеміолог, академік, президент Всеукраїнської академії наук. Народився на Вінниччині в селі Чоботарці, там же похований. Навчався на фізико-математичному факультеті Одеського університету і медичному факультеті Київського університету. Ще студентом провів на собі дослід пероральної імунізації від холери. З 1897 р. провів численні експедиції до Індії, Маньчжурії, Китаю та інших країн, де досліджував вогнища чуми та організував боротьбу з нею, довів роль степових гризунів у розповсюдженні епідемії. Організував першу в Росії кафедру бактеріології (1898) та в Одеському університеті першу в світі самостійну кафедру епідеміології (1920), заснував в Києві Інститут мікробіології та епідеміології (1928), що тепер носить його ім'я.

Вчений німецького походження **Володимир Карлович Ліндеман** (1868–1933) закінчив Московський університет, багато років очолював кафедру загальної патології Київського університету (1901–1922), Бактеріологічний інститут (1910–1922). Учився у О.Б. Фохта, вдосконалювався в кількох лабораторіях Європи (1898–1899). Досліджував питання загальної патології та токсикології. Разом із Фохтом встановив роль нервово-рефлекторних факторів у порушеннях кровообігу та діяльності серця при емболії легеневої артерії. В лабораторії І. Мечникова в Парижі отримав цитотоксичну сироватку, з допо-

могою якої вперше відтворив у піддослідних тварин цитотоксичний нефрит. Налагодив масове виробництво сироваток та цитотоксичних препаратів, досліджував токсикологію бойових отруйних речовин, започаткував розробки з проблем газового захисту та надання допомоги ураженим газами. Після 1922 р. працював у Варшаві та Кракові.

Учень В. Ліндемана **Олексій Антонінович Кронтовський** (1885–1933) закінчив Київський університет, професор бактеріології та патології цього закладу (1921–1924), керівник відділу експериментальної патології і біології Київського бактеріологічного інституту. Проводив дослідження в галузі експериментальної онкології, патофізіології, радіобіології, епідеміології, регенерації тканин, спадковості, конституції. Опрацював методи культивування тканин поза організмом, уперше застосував методи мікрохімічного аналізу обміну речовин у тканинних культурах. Запропонував метод вивчення обміну речовин у злоскісних пухлинах шляхом створення в організмі тварин «ізолюваної пухлини» (1928). Вивчив біохімічні особливості ракової клітини, досліджував проблеми ендокринології. Він перший виростив збудник висипного тифу в культурах тканин, що надалі було використано при виготовленні ефективної вакцини. Член Міжнародного товариства патологів, один з редакторів міжнародного журналу в Єні.

Рудольф Стефан Вейгль (1883–1957) — видатний мікробіолог, народився в Чехії. Закінчив природничий (1907) та медичний (1913) факультети Львівського університету. Спеціалізувався з мікробіології в Гамбурзі (1918–1919). Професор, керівник кафедри загальної біології Львівського університету (1920–1939), директор Львівського інституту висипного тифу та вірусології (1939–1944). Один із засновників рикетсіології, відкрив спосіб зараження вошей без посередництва людини. Винайшов метод імунізації проти висипного тифу, його діагностики, першим виготовив та налагодив широке виробництво протитифозної вакцини, яку розсилав по країнах світу; це дало змогу припинити епідемію висипного тифу в різних регіонах планети. Член академії наук в Кракові та Бельгії, лауреат міжнародних нагород.

У містечку Нова Прилука Київської губернії (тепер село Вінницької області) народився **Зельман Абрахам Ваксман** (1888–1973), один із засновників сучасної мікробіології. Екстерном закінчив одеську гімназію (1910), опісля в США відкрив стрептоміцин (1943), за що отримав Нобелівську премію (1952).

Українські лікарі зробили внесок у розвиток світової клінічної медицини. На Волині в сім'ї священика народився **Степан Хомич Хотовицький** (1796–1885) — видатний акушер і педіатр. Закінчив Медико-хірургічну академію в Петербурзі (1817), вдосконалювався в Берліні, Відні та Лондоні, працював у Петербурзі. У підручнику «Педіатрика» (1847) вперше у світовій літературі висловив думку про своєрідність

дитячого організму, про його суттєві відмінності від дорослого в будові, функціях і хворобах. Чітко обґрунтував необхідність особливого підходу до хвороб дитячого віку, розробив класифікацію симптомів захворювань, сформулював принципи лікування дітей. Уродженець Тернопільщини **Михайло Борискиевич** (1848–1899) — професор-окуліст в університетах Інсбрука та Граца, опублікував оригінальні праці з офтальмології (німецькою мовою), які принесли йому світову славу.

Василь Парменович Образцов (1851–1920) закінчив Медико-хірургічну академію в Петербурзі (1875). Протягом 25 років (1893–1918) — професор Київського університету, завідувач кафедри спеціальної патології та факультетської хірургії, створив оригінальну школу терапевтів. Розробив глибоку ковзну методичну пальпацію органів черевної порожнини, яка дозволила розпізнавати багато хвороб органів травлення, набула загального визнання. Він виділив у самостійну клінічну форму ентерити, описав клініку різних форм апендициту, вдосконалив діагностику інших шлунково-кишкових захворювань. Вдосконалив методи перкусії та аускультатії серця, сформулював вчення про механізм роздвоєння тонів серця, описав нормальний третій тон, докладно охарактеризував ритм галопу. Разом із М.Д. Стражеском вперше у світі описав клінічну картину тромбозу коронарних артерій серця (1909; 1910), чим започаткував прижиттєву діагностику інфаркту міокарда.

Олександр Андрійович Кисіль (1859–1938) навчався в Київському університеті (1883), професор-педіатр, працював у Москві. Вивчав малярію, туберкульоз, ревматизм у дітей, вроджені вади серця. Розвивав профілактичний напрямок у педіатрії, першим впровадив поняття хронічної туберкульозної інтоксикації (1918), що знайшло підтвердження через вістоліття, коли вдосконалили методи діагностики. Виділив п'ять «абсолютних ознак ревматизму», що в доповненому вигляді дістали назву критеріїв Киселя — Джонса — Нестерова.

«Святим лікарем» назвали видатного терапевта і гуманіста **Теофіла Гавриловича Яновського** (1860–1928). Народився на Поділлі, закінчив Київський університет (1883), вдосконалювався в інститутах Л. Пастера, Р. Вірхова, в клініках Е. Лейдена, Г. Куршмана. Очолював кафедри терапії в Київському університеті та медичному інституті (1905–1928). Досліджував туберкульоз, гострі інфекційні захворювання, хвороби нирок, легень, працював в галузі клінічної бактеріології та курортології. Відзначався унікальною здатністю розпізнавати і лікувати хвороби. За життя хворого встановив діагноз інфаркту легени (1902), вперше в світі описав діагностичне значення бронхіальних зліпків, розробив диференційну діагностику плевритів і крупозної пневмонії. Всупереч поглядам Р. Вірхова і К. Райнгорста разом із В.К. Високичем довів туберкульозну природу казеозної пневмонії. Вперше описав «кон'юнктивальний симптом» при висипному тифі, видав унікальну у світовій літературі працю «Клі-

нічне значення запалу». Прекрасний лікар-гуманіст є прикладом високої етики і моральності для сучасних лікарів.

Антін Хомич Каковський (1871–?) — терапевт і винахідник, закінчив Харківський університет (1897). Працював в медичних інститутах Києва і Харкова. Проводив дослідження в галузі легеневого туберкульозу, лікування раку, фармакології, розробив нові способи діагностики. Винайшов (1910) методику підрахунку клітинних елементів у сечі, яку пізніше (1925) вдосконалив американець Т. Аддіс (проба Каковського — Аддіса). Запропонував низку інструментів, предметний мікромір, металеве зубне дзеркало, гортанне асептичне дзеркало, які отримали світове визнання. Публікувався в Німеччині, Франції, Англії, Бельгії, Австро-Угорщині, США. Піддавався репресіям комуністичного режиму, в СРСР переважно замовчуваний. Помер в роки Другої світової війни.

Микола Дмитрович Стражеско (1876–1952) — видатний терапевт, народився в Одесі. Закінчив Київський університет (1899), учень В.П. Образцова. Працював у Києві професором жіночих медичних курсів (1907–1919), Київського медичного інституту (з 1922), директором заснованого ним Українського інституту клінічної медицини (1936), який нині носить його ім'я. Разом із В.П. Образцовим опублікував працю «До симптоматології і діагностики тромбозу вінцевих артерій серця» (1909; 1910), в якій вперше в світі описано різні клінічні форми недуги, що дало можливість зажиттєво розпізнавати інфаркти міокарда і вживати необхідних лікувальних заходів. Зробив значний внесок у розвиток кардіології, гастроентерології, гематології, алергології, широко використовував клініко-експериментальний метод. Обґрунтував теорію ревматизму як інфекційно-алергічного захворювання стрептококової етіології, виявив зв'язок між сепсисом, ендокардитом і ревматизмом. Разом із В.Х. Василенком створив класифікацію недостатності кровообігу. Його ім'ям названі ознаки і симптоми «гарматний тон Стражеска» — при повній атріовентрикулярній блокаді, «феномен Стражеска» — при перигастриті.

Світове визнання отримав **Іван Опанасович Соколянський** (1889–1960). Народився в українській козацькій родині на Кубані. Закінчив Психоневрологічний інститут в Петербурзі (1913), професор, організатор і керівник Українського науково-дослідного інституту педагогіки, пізніше — організатор і перший директор Інституту дефектології в Харкові. Сконструював читальну машину для сліпих, винайшов оригінальну методику навчання сліпоглухонімих, яка дозволила їм здобувати освіту, навіть вищу, отримала визнання в усьому світі. У 1933 р. зазнав репресій комуністичного режиму. Після 1939 р. змушений був виїхати з України, працював поблизу Москви в школі-інтернаті для сліпоглухих дітей.

У Чернівцях в сім'ї письменника Дениса Лук'яновича народився **Нарцис Лук'янович** (1907–1985) — лікар-психіатр.

Закінчив Львівський університет (1932), спеціалізувався у професора Гальбана, провідний лікар психоневрологічної лікарні у Львові, викладач Львівського медичного інституту. З 1946 р. в Англії, член Королівського коледжу психіатрії, Королівського медичного товариства, викладач університету в Белфасті. Досліджував злочинність молоді, взаємовідносини батьків і дітей, парагалюцинаційні явища, аспекти сексуальних відхилень. Публікувався в європейських і американських журналах.

Лікарі України зробили вагомий внесок у розвиток світової хірургії. **Ілля Васильович Буяльський** (1789–1866) — блискучий анатом і чудовий хірург, засновник пластичної анатомії, вчений європейського рівня. Народився на Чернігівщині в сім'ї священика. Закінчив Московську медико-хірургічну академію, працював професором анатомії в Петербурзі, викладав анатомію в Академії мистецтв. Серед близько 100 його праць найбільш відомий унікальний атлас «Анатоміко-хірургічні таблиці» (1828; 1835; 1852), в якому показані операції перев'язування великих артерій. Атлас отримав високу оцінку К. Гуфеланда, Б. Лангенбека, ним багато років користувалися хірурги Європи і Америки, Чиказький університет нагородив автора таблиць золотим медаллю. Застосував метод заморожування трупів, створив унікальну анатомічну м'язову фігуру «Лежаче тіло» (1836), опублікував «Анатомічні записки для тих, хто навчається живопису і скульптурі» (1860). Опублікував російською і французькою мовами «Фотографічні рисунки витравлених артерій і вен нирок людських» (1863), вдосконалив низку хірургічних інструментів, запропонував ряд операцій, одним із перших застосував крохмальну пов'язку (1837) і наркоз (1847).

Юрій Карлович Шимановський (1829–1868) закінчив Дерптський університет (1856), професор хірургії Київського університету (1861–1868). Автор фундаментальних праць «Оперативна хірургія» (1864) та «Операції на поверхні людського тіла» (1865), вперше в світовій хірургічній практиці описав вільне перещеплення шкіри. Обстоював щадний принцип хірургічних операцій, виступав за широке використання шкірної пластики. Вдосконалив операцію кістково-пластичної ампутації стегна (операція Гріті — Шимановського), запропонував операцію трансплантації ліктьового відростка на поверхню розпилю плечової кістки при ампутаціях, а також спосіб витягання шкіри ампутаційної куки. Розробив спосіб закриття зовнішньої кишкової нориці (спосіб Шимановського), удосконалив гіпсову пов'язку, винайшов і модифікував близько 80 медичних інструментів, приладів та пристроїв. Колекція інструментів, які він винайшов, здобула високу оцінку на Всесвітній виставці в Парижі (1867).

Іван Павлович Лазаревич (1829–1902) закінчив Київський університет, працював професором кафедри акушерства, гінекології і дитячих хвороб Харківського університету. Організував Повивальний інститут для підготовки акушерок

(1869). Дослідив в експериментах залежність рухової функції матки від рефлекторних імпульсів з центральної нервової системи, вперше виявив зв'язок між функціональним станом матки і діяльністю серця у плода. Запропонував профілактику еклампсії (1892), для діагностики органів малого таза запропонував діафаноскопію (1868). Відзначився як винахідник різноманітних акушерських та гінекологічних інструментів, запропонував прямі акушерські щипці (щипці Лазаревича). Його праці перекладалися іноземними мовами, його ім'я стало широковідомим в європейських країнах.

На Полтавщині у дворянській сім'ї народився **Микола Васильович Скліфосовський** (1836–1904) — видатний хірург свого часу. Закінчив Московський університет (1859), працював в Одесі, Харкові, професор хірургії Київського університету (1871–1880). Пізніше працював в Москві та Петербурзі. Один із піонерів черевної хірургії, впроваджував асептику і антисептику, почав оперувати на щитовидній залозі (1874), шлунку (1879), жовчному міхурі (1890). Опрацював оригінальну операцію на кістках при несправжніх суглобах (замок Скліфосовського, 1876), операцію з приводу випадіння прямої кишки (операція Скліфосовського), спосіб перев'язування внутрішнього геморoidalного вузла (спосіб Скліфосовського). Зробив внесок у розвиток військово-польової хірургії, один з основоположників метаостеосинтезу.

Нестор Дмитрович Монастирський (1847–1888) — уродженець Закарпаття, професор Клінічного інституту в Петербурзі. Першим у світі розробив і успішно виконав операцію анастомозу жовчного міхура з тонкою кишкою, одним з перших виконав операцію гастроентеростомії.

Людвіг Ридигер (1850–1920) — директор хірургічної клініки у Львівському університеті (1897–1920), народився в Пруссії, німецько-польського походження. Одним із перших здійснив операцію резекції шлунка при виразковій хворобі (операція Ридигера), опрацював методику кишкових швів, розробив операції на сечовивідних шляхах та передміхуровій залозі, при цирозі печінки (операція Ридигера — Барденгейера), операцію при інвагінації тонкої кишки (спосіб Ридигера), на прямій кишці. Ще в 1893 р. обгрунтував необхідність накладення швів на серце в разі його поранення.

Іван (Йоган) Мікулич-Радецький (1850–1905) народився в Чернівцях в Україні, закінчив Віденський університет, спеціалізувався у Т. Більбота. Був професором хірургії у Відні, Кракові, Бреславі (тепер Вроцлав, Польща). Побудував і очолив клініку, яку вважали однією з кращих у світі, що стала європейським центром вдосконалення в хірургії. Автор численних операцій та оперативних прийомів, запропонував низку інструментів, винайшов езофагоскоп, описав «закон Мікулича», «недугу Мікулича».

Микола Маркіянович Волкович (1858–1928) — видатний хірург, народився на Чернігівщині. Професор-хірург Київського університету, обраний академіком

Всеукраїнської академії наук (1928). Закінчив Київський університет (1882), у своїй докторській дисертації (1888) відкрив збудника риносклероми (паличка Волковича — Фріша). Описав атрофію або атонію м'язів правої половини живота при хронічному апендициті (симптом Волковича), запропонував навскісний розріз у правій клубовій ділянці для апендектомії (розріз Мак-Бернея — Волковича — Дьяконова), вперше висловився про необхідність холецистектомії в усіх випадках калькульозного холециститу. Зробив значний внесок у травматологію, винайшов шину для іммобілізації кінцівки (шина Волковича), описав вимушену позу хворого при переломі переднього відділу таза (симптом Волковича), запропонував операцію резекції колінного суглоба при гнійному чи туберкульозному гоніті (резекція Волковича).

Володимир Петрович Філатов (1875–1956) — видатний офтальмолог, професор Одеського університету, директор Одеського експериментального інституту офтальмології (1911–1956), походив з Росії. Створив нові методи відновної хірургії, запропонував оригінальний метод шкірної пластики круглим шкірним стеблом (Філатовське стебло), розробив проблему перещеплення рогової оболонки (1927), створив спеціальні інструменти — трепани для вирізання отвору в білмі, почав використовувати для трансплантації консервовану охолоджену трупну рогівку (1931). Опрацював принципово новий метод лікування — тканинну терапію (1933), виявив утворення при низькій температурі в тканинах біогенних стимуляторів. Запропонував і впровадив у виробництво низку тканинних лікарських препаратів.

Володимир Миколайович Шамов (1882–1962) народився в Татарстані, закінчив Військово-медичну академію в Санкт-Петербурзі (1908). Удосконалювався в Англії та США, в клініках Г. Кушинга, В.Дж. Мейо, Дж. Крайла, в лабораторіях А. Карреля і Ф. Роуса (1913–1914). Очолював хірургічну клініку Харківського медичного інституту, кафедру експериментальної хірургії Українського інституту експериментальної медицини, створений ним Український інститут переливання крові і невідкладної хірургії (1923–1938). Пізніше працював в Ленінграді. Одним з перших (1919) одержав стандартні сироватки для визначення груп крові, розробив наукові основи переливання крові. Першим у світі обгрунтував можливість переливання трупної крові (1928). Запропонував оригінальний метод створення позагрудинного штучного стравоходу з тонкокишкового трансплантата, вміщеного у Філатівське стебло (операція Шамова). Розробив способи припинення кровотечі з ран печінки, операції панкреатодуоденектомії, пневмонектомії. Запропонував раціональні способи лікування абсцесів мозку та енцефалітів, одним з перших почав робити великі нейрохірургічні операції, зокрема на шлуночках головного мозку.

Юрій Юрійович Вороний (1895–1961) — видатний хірург-новатор, народився на Полтавщині. Закінчив Київський

медичний інститут (1921), працював у хірургічних клініках Києва та Харкова, очолював лабораторію експериментальної хірургії в Києві (1950–1960). Досліджував проблеми трансплантації, опрацював імунобіологічний підхід, встановив імунний механізм відторгнення пересаженої нирки і описав комплексмент-зв'язувальні антитіла, що з'являються після пересадки (1929). Здійснив першу у світі клінічну пересадку трупної нирки (1933), чим започаткував новий етап трансплантології. За участь в українській національно-визвольній боротьбі зазнав утисків з боку комуністичного режиму.

Микола Михайлович Амосов (1913–2002) — видатний хірург і винахідник, походив з Росії. Закінчив в Архангельську медичний інститут (1939) та заочно індустріальний інститут (1940). Організував і очолював у Києві першу в країні кафедру грудної хірургії (1955–1970), засновник і директор Київського інституту серцево-судинної хірургії (1983–1988), завідувач відділу біокібернетики Інституту кібернетики Академії наук (1959–1990). Засновник резекційної хірургії легень, розробив і впровадив в медичну практику оригінальні апарати штучного кровообігу, провів вперше в країні протезування мітрального клапана (1953). Уперше в світі розробив і впровадив у практику протитромбичні протези серцевих клапанів (1965), заклав основи школи біологічної та медичної кібернетики.

Вагомий внесок лікарів-науковців України у розвиток світової теоретичної медицини. **Олександр Петрович Вальтер** (1817–1889) — засновник і керівник кафедри анатомії Київського університету (1844–1868), організатор і перший директор анатомічного театру, одного з найкращих в Європі. Закінчив Дерптський університет, вдосконалювався в лабораторіях Й. Мюллера та К. Рокитанського. Працював в галузі функціональної морфології, фізіології кровообігу, загальної фізіології. Задовго до К. Бернара в дослідках на жабах відкрив регульовальний вплив симпатичних нервів на тонус кровоносних судин (1842). Завдяки численним дослідженням процесів теплоутворення і терморегуляції (1862) став піонером гіпотермії.

Душан Лямбль (1824–1895) закінчив Празький університет, професор нормальної і патологічної анатомії Харківського університету (1860–1871). Відкрив паразити (лямблії), уперше описав вусоподібні вирости на клапанах серця у людей похилого віку (нарости Лямбля).

Петро Петрович Перемежко (1833–1893) народився на Чернігівщині в дворянській сім'ї, засновник і перший керівник кафедри гістології, ембріології і порівняльної анатомії Київського університету (1868–1890). Вперше описав непрямий поділ тваринних клітин (мітоз).

Володимир Олексійович Бец (1834–1894) — видатний анатом і гістолог, народився на Чернігівщині. Закінчив Київський університет, вдосконалювався в лабораторіях К. Людвіга, Г. Гельмгольца, Е. Брюкке, Й. Гіртля. Професор кафедри

анатомії Київського університету (1868–1890), був також практиком-консультантом і головним лікарем. Відкрив хромафіну реакцію мозкової речовини надниркових залоз (1864), розробив оригінальну методику фіксації і ущільнення мозку (1866), основоположник вчення про архітектуру кори головного мозку. Виготовив 6000 анатомічних препаратів, які на всесвітній виставці у Відні (1873) були відзначені нагородою «Медаль за успіхи». У своїй праці «Два центри в кірковому шарі людського мозку» (1874) вперше описав велетенські пірамідні нейрони, згодом названі його іменем (клітини Беца), що принесло йому світову славу. У праці «Анатомія поверхні головного мозку» (1883) з атласом і 36 таблицями дав найповніший опис рельєфу кори півкуль головного мозку. У книзі «Морфологія остеогенезу» (1887) вперше систематично описав дослідження розвитку і росту кісток.

Професор медичної хімії Харківського університету **Олександр Якович Данилевський** (1838–1923), уродженець Харкова, вивчив структуру білкових тіл, уперше довів можливість синтезу білковоподібних речовин за участю ферментів, відкрив ферменти антипепсин і антитрипсин (1901). Уродженець Тернопільщини **Іван Пулюй** (1845–1918) — талановитий вчений-фізик, професор Празького університету (1884–1918) запатентував катодні лампи за 14 років до відкриття К. Рентгена, зробив перші знімки кісток руки в «Х-променях».

Іван Горбачевський (1854–1942) — видатний лікар і хімік, професор фізіологічної хімії Карлового університету (Прага), народився на Тернопільщині в сім'ї священика. Вперше описав синтез сечової кислоти (1882), відкрив фермент ксантиноксидазу (1888). Перший міністр охорони здоров'я в уряді Австро-Угорщини, член Найвищої ради здоров'я у Відні. **Микола Кульчицький** (1856–1925) — професор гістології Харківського (1889–1912) та Оксфордського (1918–1925) університетів. Відкрив аргентофільні клітини під слизовою оболонкою шлунково-кишкового тракту (клітини Кульчицького).

Видатний біохімік **Олексій Миколайович Бах** (1857–1946) народився на Полтавщині, закінчив Київський університет, вдосконалювався в лабораторіях Європи та США. Працював у Москві, заснував Інститут біохімії Академії наук, названий згодом його іменем. Опрацював перекисну теорію повільного окиснення, запропоновані ним методи виділення і очищення та способи визначення їх активності заклали фундамент технічної біохімії.

Василь Юрійович Чаговець (1873–1941) народився на Сумщині, закінчив Військово-медичну академію в Петербурзі, професор фізіології Київського університету та медичного інституту (1910–1941). Працював в галузі електрофізіології, на основі теорії С.А. Арреніуса висунув іонну теорію походження біоелектричних явищ (1896). Створив конденсаторну теорію подразнення тканин (1906), опрацював і впровадив у практику метод електрогра-

стрографії (1935). Створив біоелектричну теорію нервово-м'язової провідності. У лабораторії В. Чаговця його учень **В.В. Правдич-Немінський** вперше струнним гальванометром записав електричні потенціали мозку тварин (1913) та виявив їх ритмічність, чим заклали основи сучасної електроенцефалографії.

Володимир Петрович Воробйов (1876–1937), уродженець Одеси — видатний анатом, завідувач кафедри анатомії Харківських вищих медичних шкіл. Закінчив Харківський університет (1903), організував у Харкові єдиний у світі Музей становлення людини, у Софії в медичній академії створив кафедру анатомії. Розробив макро-мікроскопічний метод дослідження тканин (1925), основоположник стереоморфології. Відкрив регіональні нервові сплетення серця, підсерозне нервове сплетення шлунка. Опрацював метод ушитих електродів, склав карту вегетативних нервових вузлів та сплетінь внутрішніх органів, розробив спосіб бальзамування. Видав фундаментальний «Атлас анатомії людини».

У Києві народився **Олександр Олександрович Богомолець** (1881–1946) — закінчив Одеський університет (1906), працював у Києві (1931–1946), академік кількох академій, президент Академії наук Української Радянської Республіки (1930–1946). Організатор і директор Інституту експериментальної патології та Інституту клінічної фізіології (на базі яких 1953 р. створено Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця АН УРСР). Вивчав проблеми патологічної фізіології, ендокринології, реактивності організму. Розвинув вчення про сполучну тканину, її трофічну і захисну функції, яке пізніше лягло в основу уявлення про колагенози. Створив антиретиккулярну цитотоксичну сироватку (АЦС), яка стимулювала функції ретикулоендотеліальної системи та посилювала захисні властивості організму. Висунув концепцію старіння як зміну фізико-хімічних властивостей тканин та міжклітинної речовини, ослаблення трофічної функції сполучної тканини. Дослідження з геронтології та рекомендації щодо боротьби з передчасним старінням виклав у книзі «Продовження життя» (1940), яка видавалася кілька разів, була перекладена багатьма мовами.

Олександр Володимирович Палладін (1885–1972) — видатний біохімік, у дитинстві проживав на Харківщині, закінчив фізико-математичний факультет Петербурзького університету у 1908. З 1916 р. працював в Україні, заснував Український біохімічний інститут (1924), член кількох академій, президент Академії наук УРСР (1946–1962). З 1931 р. очолював в Києві Інститут біохімії Академії наук УРСР (який нині носить його ім'я). Досліджував біохімію вітамінів, обміну речовин, порівняльну біохімію нервової тканини і головного мозку при різних функціональних станах. Перший розпочав дослідження в галузі функціональної біохімії нервової системи, установив біохімічну топографію нервової тканини. Один з основоположників функ-

ціональної біохімії головного мозку. Синтезував водорозчинний аналог вітаміну К — вікасол.

Олександр Ілліч Черкес (1894–1974) — видатний фармаколог і токсиколог, народився в Харкові. Досліджував біохімічну фармакологію серцево-судинних засобів, опрацював теорію трофічної дії серцевих глікозидів, запропонував нові серцево-судинні засоби (бензогексоній, пірилен, цетаміфен). Працював в галузі біохімічної токсикології, експериментальної терапії при отруєнні солями важких металів, оксидом вуглецю, бензолом та його похідними. Створив класифікацію токсичних гіпоксій, запропонував ефективний антидот унітіол.

Учень О.О. Богомольця **Микола Миколайович Сиротинін** (1896–1977) закінчив Саратовський університет, працював в Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця та очолював кафедру патологічної фізіології Київського медичного інституту (1934–1961). Проводив дослідження в галузі порівняльної патології, реактивності та резистентності організму до дії екстремальних чинників, займався питаннями анафілаксії, алергії, імунології, реаніматології, геронтології. Вивчав різні види кисневого голодування та процеси адаптації до гіпоксії в умовах високогір'я. Створив у Приєльбруссі медико-біологічну лабораторію, розробив принцип ступінчастої акліматизації в горах, показав придатність високогірного клімату для лікування хвороб з гіпокією. Очолював роботи з вивчення впливу гіпокінезії на організм здорової людини (1958), що мали значення для розвитку світової авіаційної та космічної фізіології та медицини.

Леонтій Дмоховський (1909–1981) — дослідник раку, професор вірусології Колумбійського та Техаського університетів. Народився в Тернополі, закінчив Львівський університет (1933), член Українського лікарського товариства. Доктор медицини Варшавського університету (1937). З 1938 р. — в Англії, в Королівському інституті дослідження раку. З 1951 р. — у США, працював у галузі імунології, серології пухлин, вірусології, генетики і ендокринології. Одним з перших відкрив вірусне походження злоякісних пухлин, лауреат низки міжнародних нагород.

Володимир Веніамінович Фролькіс (1924–1999), уродженець Житомирщини, видатний фізіолог-геронтолог. Закінчив Військово-медичну академію в Ленінграді (1945), протягом 40 років — керівник відділу біології старіння та лабораторії фізіології Інституту геронтології в Києві, створеного за його участю. Досліджував фізіологію старіння, експериментальну патологію серцево-судинної системи. Запропонував поняття гемодинамічного центру, що регулює кровообіг при різних станах організму, вивчав молекулярні і клітинні механізми вікової патології кровообігу. Виявив у процесі старіння зміну співвідношення нервового і гуморального контролю функціонального стану клітини. Висунув адаптаційно-регуляторну теорію вікового розвитку та геннорегуляторну теорію старіння, висло-

вив своє уявлення про процеси антистаріння (вітаукт). Відкрив інвертори — новий клас внутрішньоклітинних регуляторів стану плазматичних мембран, розробляв експериментальні підходи до продовження життя. Почесний член низки зарубіжних товариств, відзначений міжнародними преміями.

Звичайно, назвати імена усіх лікарів, які зробили вагомий внесок у розвиток світової медицини, це завдання спеціальних монографій і подальших досліджень, предмет тривалих копітких пошуків. Окремого аналізу потребують також матеріали про роботи на світовому рівні наших сучасних науковців, розробки за роки незалежності нашої держави.

Проте, як видно з наведеного короткого огляду, є немало лікарів, які протягом століть народилися або працювали в Україні, в багатьох випадках спеціалізувалися і вдосконалювалися в європейських і американських лабораторіях і клініках, співпрацювали з найкращими європейськими вченими і зробили відкриття та винаходи, що увійшли в скарбницю світової медицини. Деякі з цих відкриттів високо оцінені світовою лікарською громадськістю, а імена їх авторів увійшли в історію медицини, проте асоціювалися з російською, австрійською, польською або радянською медициною, їх українське походження чи місце праці замовчувалося або не бралось до уваги.

Немало відкриттів і винаходів українських лікарів не були широко відомі в Європі із-за недостатніх наукових контактів, особливо під час «залізної завіси» за панування тоталітарного режиму. Як наслідок — досягнення лікарів України не завжди достатньо відображені в європейській та американській загально-медичній та медико-історичній літературі.

Як приклад можна назвати ілюстрований медичний словник Дорланда (Джюль П., Зіменковський Б., 2002; 2007), який подає близько тисячі імен, але навіть в українській версії не згадує пріоритети українських

вчених. Інтернет-видання «Wikipedia» в розділі «Українські лікарі» називає лише В. Філатова і С. Федорова (http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Ukrainian_physicians).

Європейська орієнтація України, стрімкий розвиток наукових та інших контактів з європейськими країнами, впровадження Болонської системи у вищій медичній освіті — все це сприяє дальшому підвищенню рівня медичної науки в Україні, поступовому зростанню її ролі у світовій медицині.

Література

Ганіткевич Я.В. (2002) Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія. НТШ, Львів, 542 с.

Ганіткевич Я.В. (2004) Історія української медицини в датах та іменах. НТШ, Львів, 365 с.

Грандо О.А. (ред.) (2001) Визначні імена у світовій медицині. РВА «Тріумф», Київ, 320 с.

Джюль П., Зіменковський Б. (ред.) (2007) Ілюстрований медичний словник Дорланда. Переклад 30-го англomовного видання, 2 т., Наутілус, Львів, 2272 с.

Джюль П., Зіменковський Б. (ред.) (2002) Ілюстрований медичний словник Дорланда. Переклад 29-го англomовного видання, 2 т., Наутілус, Львів, 2688 с.

Кубійович В. (ред.) (1993–2003) Енциклопедія українознавства: Словникова частина. У 10 т. НТШ, Львів.

Олеарчик А.С., Олеарчик Р.М. (1991) Коротка історія медицини. Лікарський вісник, Чикаго, 3(125): 3–75.

Плющ В. (1970) Нариси з історії української медичної науки та освіти. Кн. I, Мюнхен, 342 с.

Плющ В. (1983) Нариси з історії української медичної науки та освіти. Кн. II, Мюнхен, 372 с.

Плющ В. (ред.) (1975) Матеріали до історії української медицини. Т. I, УЛТПА, Нью-Йорк–Мюнхен, 336 с.

Пундій П., Ганіткевич Я.В. (гол. ред.) (1994) Українські лікарі. Біобібліографічний довідник. Естафета поколінь національного відродження. Кн. 1, Львів, Чикаго, 327 с.

Пундій П., Ганіткевич Я.В. (гол. ред.) (1996) Українські лікарі. Біобібліографічний довідник. Кн. 2, Львів, Лікарі діаспори та їх діяльність для рідного краю. Львів, Чикаго, 448 с.

Старченко С.М. (фаховий ред.) (1997) Медицина в Україні. Видатні лікарі: кінець XVII —

перша половина XIX століть. Бібліографічний словник. Вип. 1, Київ, 239 с.

Kubijovych V., Struk D.H. (Eds.) (1985–1993) Encyclopedia of Ukraine, Vol. 1–5, Toronto–Buffalo–London.

Вклад українських лікарів в мирову медицину

Я.В. Ганіткевич

Резюме. *Впервые приводятся краткие данные о 55 украинских врачах (врачах Украины), которые обогатили мировую медицину. Описывается вклад врачей различных национальностей — уроженцев Украины и других стран, работавших на украинских землях, находившихся под властью России, Польши, Австро-Венгрии, Румынии.*

Ключевые слова: украинские врачи, мировая медицина.

Contribution of the ukrainian physicians in the world medicine

Ya.V. Hanitkevych

Summary. *For the first time short data about 55 Ukrainian physicians (physicians of Ukraine), epidemiologists and surgeons, theorists and clinical physician, the achievements of which were included in the world medicine, are cited. The contribution of physicians of different nationalities — natives of Ukraine and other countries, worked on the Ukrainian earths, being under power of Russia, Poland, Austria-Hungary, Romania is described.*

Key words: ukrainian physicians, world medicine.

Адреса для листування:

Ганіткевич Ярослав Володимирович
79015, Львів, вул. Боберського, 19/48
E-mail: hanitkevych@yahoo.com